

Оригинални научни чланак

ФЕНОМЕНОЛОШКИ АСПЕКТИ СПОРТА И КУЛТУРЕ¹

Ненад Живановић¹, Петар Павловић², Верољуб Станковић³, Зоран Милошевић⁴, Небојша
Ранђеловић¹ и Даница Пиршл¹

¹Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Нишу, Ниш, Србија

²Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Бања Луци, Бања Лука, Српска

³Факултет за спорт и физичко васпитање, Универзитет у Приштини, Лепосавић, Србија

⁴Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, Србија

УДК 796:17.023.36:165.62

САЖЕТАК

Ако је култура огледало једног народа, онда је и спорт, као човекова активност заснована на жељи за агоним Хомеровског одредјења – да увек најбољи будеш, његово културолошко огледало. У њему се огледа не само спортска младост једног народа, већ и сам народ; његова традиција, историја, морал, вера.

Сви ови аспекти говоре о феноменологији спорта и културе, не само у оквиру једног народа, већ и њиховој свеобухватности на светском, глобалном нивоу. Ова свеобухватност, у чијој основи је појединачност, чини спорт и културу разумљивим и јасним. Ову снагу спорта која се огледа и у његовој појединачности, као и у његовој свеобухватности,набоље одсликава сентенца старих Латина: Урби ет орби, (свима и свакоме).

Али без обзира на угао гледања, доминантна је политичка и економска утилитарност спорта. Она се огледа, како унутар једног народа и његове културе, тако и у оквиру свеобухватности спорта на глобалном и цивилизацијском нивоу. У разматрању феноменологије спорта и културе, на појединачном нивоу, поћи ће се од стања и прилика у Србији, малој европској земљи, а на глобалном нивоу од стања у тзк. Западној цивилизацији.

Кључне речи: феноменологија, народ, цивилизација

Аутор за кореспонденцију
Ненад Живановић
nenad.zivanovic46@gmail.com

¹ Рад је саопштен на конгресу ФИЕП 2015, Рабат, Мароко

УВОД

Крајем 20. века, по много чему карактеристичног (два светска рата и много регионалних, турбулентни технолошки развој, и учљиво удаљавање од традиционалних и моралних вредности), либерални концепт уређења друштвених и економских односа почео је да показује своју доминацију. Тада се свет суочио са сликом глобализације која је вештим маркетиншким акцијама била присутна у целом свету. У спорту је то почело бојкотом учешћа на ОИ. Најпре је „Запад“ бојкотовао ОИ које су се одржале у Москви (1980), а потом је „Исток“ бојкотовао ОИ које су се одржале у Лос Анђелесу (1984).

Тих година је дефинитивно отишло у заборав старо олимпијско гесло: *важно је учествовати, а не победити.*² На сцену је ступило ново гесло, у складу са неодарвинистичким идејама Новог доба: *није важно учествовати, важно је победити!*

Ова промена гесла је, наравно, успоставила један сасвим другачији однос у спорту у коме су његове утилитарне вредности дошле до пуног изражаја. Тако су политика и економија сурово загосподариле (и) спортом, а у зависности од тренутних приоритета, смењивале су се на водећој позицији.

Спорт,³ као глобално препознатљива човекова активност, своју атрактивност заснива на агону, дубоко усађеном у сваком човеку. И управо тај агон, односно жеља *да увек најбољи буде и одличан између других,*⁴ чини спорт планетарно препознатљивим. Али ову слику, тако препознатљиву, труде се да још више прошире и моћне светске спортске асоцијације; пре свих то чине МОК и ФИФА, али за њима не заостају много и друге (ИААФ, ФИБА, итд.). Оне се труде да различитим акцијама и програмима (Олимпијско васпитање, Фер плеј игра, Спортске школице) заинтересују што већи број младих људи да се баве спортом. Притом, његова сурова професионализација маскира се различитим „слатким водицама“, чији је задатак да уклоне из првог плана *нове атрибуте* спорта. Уместо њих

²„Утешно“ гесло *није важно победити, важно је учествовати*, које се, погрешно, приписује Пјеру де Кубертену, речи су пенсилванијског бискупа Етелберта Талбота које је на миси у Лондону (1908) упутио учесницима Олимпијских игара.

³Између великог броја дефиниција спорта нудимо две које одсликавају спорт у контексту ове теме: (1) Спорт је организован систем телесног вежбања, агонистичког карактера, којим се тежи усавршавању личности ради постизања максималних спортских резултата (Ненад Живановић), и (2) Спорт је добровољни и уобичајени култ интензивног мишићног вежбања заснован на жељи за напретком који може да иде до ризика (Пјер де Кубертен).

⁴„Strive always to be the best and excellent among the others /not to shame the line of your fathers who were the best...”, Homer, Iliad, VII 208-210

замагљују стварност говорећи и даље о тзв. *старим атрибутима* спорта.⁵ А њих, на нашу срећу, можемо да препознамо једино у школском спорту и делимично у рекреативном спорту. У врхунском и професионалном спорту их, једноставно, нема.

И у тој игри политике и економије треба посматрати и спорт.

Ако је, притом, култура огледало једног народа, а јесте, онда је и спорт, као човекова активност заснована на жељи за агоним Хомеровског одређења – да увек најбољи будеш, његово културолошко огледало. У њему се огледа не само спортска младост једног народа, већ и сам народ, његова традиција, историја, морал, вера.

Сви ови аспекти говоре о феноменологији спорта, не само у оквиру једног народа, већ и његовој свеобухватности на светском, глобалном нивоу. И управо ова свеобухватност, у чијој основи је појединачност, чини спорт разумљивим и јасним свуда и на сваком месту. Ову снагу спорта која се огледа у његовој појединачности, као и његовој свеобухватности, најбоље одсликава сентенца старих Латина: **Urbi et orbi** (*свима и свакоме*).

МЕТОДЕ

Историјском методом, као и теоријском анализом и мета анализом, којом су накнадно анализирани раније добијени резултати, као најприкладнијим методама за овакву врсту истраживања, дошло се до релевантних података.

Предмет овог истраживања је сагледавање и анализа феноменолошких аспеката спорта и културе и њихова рефлексивност на друштвену стварност. Из овога је произашао и *циљ истраживања* – да се примерима на појединачном и глобалном нивоу осветле овакви феномени.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Култура, нарочито у ужем смислу, са свим својим подгрупама (књижевност, филм, музика, позориште, телевизија, спорт...), и слојевима (субкултура, посткултура, елитна, популистичка, спортска култура...), има своју политичку и економску утилитарност. Истовремено, култура је добро огледало једног народа, али и цивилизације којој тај народ припада. Зато је

⁵Када је крајем прошлог века дошло да промене олимпијског гесла *важно је учествовати, а не победити*, тада су стари атрибути спорта: здравље, васпитање, социјализација, замењени новим – резултат и новац (профит).

не само шаливо већ и тужно када се то не разуме и када се неко усуди да са једне стране света и са својим *културолошким огледалом* саветује, најчешће императивним тоном, шта треба да ради, и мења, онај са другог краја света.⁶

Ко ће, примера ради, да разуме важност историјских догађаја за један народ ако не познаје његову културу, традицију, историјске корене који су дубоки у времену и простору на коме живи. И притом да му ауторитативно наложи да се мења онако и онолико колико налогодавцима одговара.⁷

У спорту, о коме говоримо, много је феномена који говоре о његовој разуђености и занимљивим сликама које се могу видети у културолошком огледалу. Те слике су занимљиве на општем – цивилизацијском нивоу, али и на појединачном – културолошком плану. А када се укрсте њихове слике, врло често долази, благо речено, до неспоразума и неразумевања.

Да бисмо ово разумели анализираћемо најпре слику тениса коју можемо да видимо у том културолошком огледалу. И, свакако, позицију тренутно најбоље рангираног играча Новака Ђоковића.

У финалу овогодишњег тениског турнира у Њујорку (један од пет најзначајнијих), у коме су играли Новак Ђоковић и Роџер Федерер, ко је желео могао је да види заиста много занимљивих ствари; и културу западног света. У том финалу Новак Ђоковић је играо не само против свог тениског супарника већ и против више од 20.000 гледалаца. И оба ривала је победио. Наравно, публика има право да навија за кога она жели, али дуго су нас учили да је тениска публика посебна публика због своје узвишене образованости и високог степена културе. И шта се видело од свега тога – простаклук и бахатост који више „одговарају“ нижим сталешким групама.

Неколико слика, веома упечатљивих, дуго ће се виђати у том (њиховом) културолошком огледалу: (а) непристојно ометање и добацавање, уз френетичан аплауз када Ђоковић погреша; (б) бахатост и самоувереност холивудске елите („елите“) која је дошла да буде виђена (вероватно по директиви њихових менаџера), зачинио је зевање једног од

⁶У шали Ескимима могу да саветују Конгоанце шта треба да раде и како да уреде своје друштво, али је то опасно када изађе из домена шале. Отуда толико „обојених“ револуција, разних пролећа, транзиција, „коллатералних штета“, итд.

⁷Говорећи на појединачној равни, дајемо пример Србије, мале земље са Балканског полуострва. Код Срба има много важних историјских датума, али један месец је посебно важан за њихову историју. То је месец јун, који је и у српској историјској свести забележен као свети месец. А ове 2015. године овај месец је и у спортском домену забележен као изузетно значајан. Наиме, тог месеца је Новак Ђоковић по други пут освојио Вимблдон, турнир који се сматра шампионатом света, ватерполисти су освојили Светску ватерполо лигу и Светско ватерполо првенство, кошаркашице су постале првакиње Европе, а на Европским играма у Баку освојено је много медаља.

њих (Р. Редфорд). Ово зевање, на коме би и нилски коњ позавидео, слика је њихове (не)културе; (в) експресно бежање те исте публике са тениског стадиона, одмах по завршетку тениског меча, не показује само квалитет тог стадиона, већ много више њихов карактер и (не)узвишеност.

Све је ово виђено, камере су забележиле, телевизија је широм света послала слику једне спортске стварности, која је, заправо, одраз у културолошком огледалу.

И та слика је, нажалост, потврдила неоспорну чињеницу да позиција најбољег на свету није и основни услов да би неко био спортска звезда првог реда, или спортски идол на кога ће млади људи да се угледају. Однос организатора и публике према другим тенисерима, пре свих према Надалу и Федереру, говори о томе да се одлука ко ће бити спортска звезда доноси на другом месту, а не на спортском терену. Да је Новак Ђоковић рођен у некој другој (подобној) земљи, или да се одрекао својих корена и променио држављанство, онда би он већ дуго био цењен и уздизан до висина резервисаних за спортске звезде и спортске идоле. То што нема „плаву крв“, а најбољи је на свету, то је у очима оних који управљају овим спортом велики минус.

Занимљива је и слика тениске игре, која, заправо, шаље одраз нечега што можемо да дефинишемо као *традиција*. Притом се мисли на традицију у коју (осим код Срба и осталих „малих“ народа) не сме да се дира.

Тенис је из категорије спортова којима су се некада бавили млади људи из виших и највиших друштвених сталешких група. Играо се у белој спортској одећи, углавном на црвеној шљаци или (енглеској) трави. Људи из нижих сталешких група могли су само да буду посматрачи са пристojне раздаљине, или они који су ту да помогну и служе.

И данас људи из светских виших сталежа не само да играју тенис, рекреативно, већ и управљају овим спортом. Не дозвољавају рушење традиције *њиховог спорта*, иако се на тениским турнирима види сва апсурдност правила тениске игре.⁸ Тенис је једини спорт у коме се правила

⁸Указаћемо само на неколико детаља који су карактеристични, и нелогични са аспекта тениске игре: (1) Једном када тениски меч почне нико не може да зна када ће се и завршити. Питање је – која категорија људи може да одвоји толико времена, а притом стално слушамо поуке са запада – време је новац; (2) Сви они који не почну први меч у дневном распореду турнира не знају време почетка свог тениског меча, и не знају када да почну са загревањем. Огроман проблем за спортисте; (3) Начин бројања у тенису, због оних новчића који су некада звечали при паду у посуде, такође је апсурдан; (4) Могућност понављања сервиса, што не постоји ни у једном другом спорту, довела је до појаве, и доминације, врло високих тенисера и тенисерки. Појавили су се млади људи високи и преко два метра, којима је пре место на кошаркашком, а не тениском терену. Њих зову тениским разбијачима, због изузетно снажних и брзих сервиса. Иако структура кретања и врста оптерећења карактеристична за тенис не

игре не мењају. Довољно је сетити се како је одбојка од једне монотоне спортске игре, променом правила, постала динамична и атрактивна, па да се схвати неопходност њихових промена.

Много другачија и ружнија слика може да се угледа у културолошком огледалу када су у питању колективни спортови. Фудбал је, због своје планетарне распрострањености, добар пример за анализу. Због тога ћемо указати на три значајна фудбалска догађаја који могу да се посматрају на општем и појединачном нивоу.

Игра руке. Фудбалска утакмица између фудбалских селекција Француске и Ирске,⁹ одиграна у оквиру квалификација за Светско фудбалско првенство (2010), остаће упамћена по занимљивој *игри руке*, што у фудбалу није дозвољено, и још занимљивијем расплету и објашњењима тог расплета.

На тој утакмици, при самом њеном крају, Тјери Анри, француски фудбалер, руком је задржао фудбалску лопту да не оде у гол аут. Додао је (ногом) свом саиграчу и он је постигао гол. Сви су ту акцију видели, и на стадиону и крај ТВ екрана, али судије то „играње руком“ – нису виделе. Разумљиви протести ирских фудбалера нису помогли, јер судијска одлука, као уосталом и царска, не пориче се. Наравно, о том ретко виђеном фудбалском потезу писале су новине, водиле су се расправе на телевизијама, стручна фудбалска јавност се пробудила, и поделила. А образложења која су се чула, била су крајње у духу времена у коме живимо, и у коме су сва средства оправдана да би се остварио постављени циљ. Могла су да се чују и прочитају објашњења која су се сводила углавном на: јесте, то је био прекршај и недозвољена игра, али пошто судија у том тренутку није видео прекршај, све је у реду. Уосталом, фудбалери стално симулирају и покушавају недозвољеним средствима да победе. Дакле, играње руком је прекршај који се не разликује много од фаула или симулирања.

Наравно, нико се није упитао шта је са етиком,¹⁰ фер игром, зашто Тјери Анри сам није признао своју превару. А то није учинио због тога што је

одговара овако високим особама, они су све бројнији међу тенисерима. То је директна последица тениског сервис правила.

⁹ Друга утакмица баража за одлазак на Светско првенство у фудбалу 2010. године одржана је у Паризу 18. новембра 2009. Французима је у тој утакмици био довољан и нерешен резултат. Изједначујући гол француска репрезентација је постигла у последњим тренуцима утакмице.

¹⁰ Под етиком може да се подразумева примена оних правила која појединац изабере по свом личном нахођењу. Отуда произилази да је лични чин, за разлику од закона и законских регулатива које доносе поједина друштва, односно њихове владајуће структуре. А то значи и да спортске асоцијације доносе своје „законе“, односно правила. Спортиста, као и грађанин, поштује их по својој вољи, наравно, док не буде ухваћен у прекршају и кажњен.

део опште прихваћеног гесла: циљ (победа) оправдава употребу свих средстава, без обзира на то да ли су дозвољена или не.

Тужно за човека, и то веома тужно.

Вера. Млади фудбалери Србије¹¹ у јулу 2015. остварили су, до тада, незамислив успех – постали су светски прваци. Овај успех је, наравно, примљен са одушевљењем. Похвале су стизале са свих страна, али убрзо су уследиле и анализе – како се до тог успеха дошло. У трагању за разлозима њиховог великог успеха појавила се велика упитаност, код мудрих аналитичара, откуда код њих, тако младих, молитва Господња. И одмах, на ово последње питање, и одговор: то је *још једно безочно извитоперење религиозности и њена крајња инструментализација*.¹²

Ова констатација и „брига“ за ове младе људе, исказана у потпуно атеистичком сагласју са временом у коме живимо, недвосмислено указује на давање приоритета дарвинистичко-хедонистичком поимању друштвене стварности.

Али, запитајмо се – ко је позван да суди о томе?

Када спортиста у дубину своје душе, и свога срца, смести молитву Господњу, и изговори је, да ли је то намештено, и због кога? Или је то искра која осветљава њихову веру у Господа?

Свакако, молитва Господња, и у њеном најкраћем облику *помози Боже*, може да буде искрена, казана срцем својим, али и неискрена, казана због естрадних поена. У сваком случају, ми нисмо позвани да меримо и просуђујемо. Има ко то може да ради и ко може да завири у душе и срца оних који призивају име Господње; искреност срца награђује, неискреност не награђује.

Каква награда може да буде, за искрено помињање имена Господњег, видели смо – титула најбољег на свету.

Више од игре. Недавна фудбалска утакмица између репрезентативних селекција Албаније и Србије имала је бурну предигру и још бурнију

¹¹Фудбалска селекција Србије, играчи до 20 година, 20. јула 2015. постала је првак света. На Светском фудбалском првенству, које је одржано на Новом Зеланду, млади фудбалери Србије су у финалу победили селекцију Бразила.

¹²Иван Ергић: *Политика*, 8. 7. 2015.

завршницу.¹³ Политика је била, наравно, у првом плану. А у културолошком огледалу могло је да се види да је *фудбал*, заиста, *више од игре*.

Фудбалска утакмица, која није имала велики такмичарски значај, искоришћена је за велики политички перформанс. И показала је сву замршеност мултиетничких заједница, нарочито у Србији.¹⁴ Осим тензија у Албанији и Србији и различитог гледања на исти спортски догађај, у претње и незадовољство су се укључиле и неке, релативно удаљене, земље, које на први поглед немају додирних тачака са овим спортским догађајем. Наиме, турска спортска јавност, али и политичка, запретила је једном српском фудбалеру који је своју радост исказивао са три прста (уместо два, како воле да виде). А то (погрешно) симболично значење се већ одомаћило у Србији. Као плод немирних 90-тих година 20. века, када је Србија пролазила кроз велике историјске промене, политичари су измислили овај симболични знак. Али сада тај знак, одједном, није подобан, јер угрожава (?) туђа осећања. И то чак у Турској.

Да није смешно, било би тужно.

ЗАКЉУЧАК

Неколико примера културолошких спортских слика које смо навели упућују да се упитамо шта данас представља етика. И то, пре свега, у културама народа о којима смо говорили и цивилизација којима ти народи припадају.

Ако се под етиком подразумева лично примењивање и поштовање оних правила и вредности које појединцу одговарају, ради постизања циља који је сам себи одредио, *а сматра се*, онда се не треба чудити порукама које ове културолошке слике шаљу. Јер као што појединац може да доноси одлуке шта је исправно по његовом мишљењу, тако исто и држава може да доноси законе, и доноси их, којима прописује шта мора да се поштује. И тако долазимо до констатације: „Етика је пре свега лична ствар, закон је пре свега

¹³У оквиру квалификација за Европско првенство у фудбалу, у Албанији је 8. октобра 2015. одиграна фудбалска утакмица између селекција Албаније и Србије. Србија је у тој утакмици победила.

¹⁴Када се Албанска селекција квалификовала за Европско фудбалско првенство 11. октобра 2015, на југу Србије, где живи албанска национална мањина, настало је опште славље. А кулминација су биле њихове претње Србима, њиховим комшијама, и паролe: „Убиј, закољи да Србин не постоји“.

ствар друштва¹⁵и његових институција. А пошто те институције сачињавају појединци, који не морају да поштују донете и усвојене етичке норме – *док их не ухвате*, тешко је очекивати да су те институције, односно држава, способни да бране, у свакој прилици, усвојене норме понашања.¹⁶

Зато су ове спортске слике овакве. И дуго ће бити овакве, као и феномени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ergić, Ivan. *The Politics*, 8. 7. 2015., Comments.
2. Homer. *The Iliad with an English Translation by A.T. Murray*, Ph.D. in two volumes. Cambridge, MA., London, Harvard University Press, William Heinemann, Ltd. 1924.
3. Itule, Bruce D. and Anderson, Douglas A. *Writing news and reports in today's media*. Belgrade: Media Center, 2001.
4. Nenad Zivanovic, et al., *Theory of Physical Education*. Nis, Panopticon, 2010.
5. Nenad Zivanovic, *Apology of physical exercise*. Nis, Panopticon, 2011.

PHENOMENOLOGICAL ASPECTS OF SPORT AND CULTURE

SUMMARY

If we are talking of culture as the mirror of an individual nation, then sport as a human activity is its cultural mirror, based upon the definition of the Greek Philosopher Homer - to always be the best. This is reflected not only in a nation of sports youth, but also in the people themselves; their tradition, history, morality and religion.

All these aspects represent the phenomenology of sport and culture, not only within one nation, but also for their comprehensiveness in the world, globally. This comprehensiveness that is based on individuality makes sport and culture clear to understand. The power of sport, which is reflected in its individuality, as well as in its totality, better reflects the old Latin sentence: *Urbi et Orbi* (to all and sundry).

Regardless of the viewing angle, the dominant political and economic utilitarianism of sport is reflected both within a nation and a culture, as well as within the comprehensiveness of global sport and the level of civilization. If we are considering the phenomenology of sport and culture, at an individual level, we shall

¹⁵Итјул,Д., Андерсон,А.: (2001) Писање вести и извештаја за данашње медије. Београд: Медија центар, 309 с.

¹⁶Најновији пример стиже из Немачке и аутомобилског гиганта Фолксваген.

go to the present situation in Serbia, a small European country and the global situation in the Western civilisation.

Keywords: phenomenology, nation, civilization

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

РЕЗЮМЕ

Если считать культуру зеркалом нации, то спорт как человеческая деятельность основана на желании к агону гомеровского определения - всегда быть лучшим, его культурологическое зеркало. Это зеркало отражает не только спортивную молодость любой нации, но и саму нацию; ее традицию, историю, мораль, религию.

Все эти аспекты говорят о феноменологии спорта и культуры, не только в контексте того или иного народа, но и об их распространённости в мире, в глобальном масштабе. Это комплексность, которая основана на индивидуальности, делает спорт и культуру понятным и ясным. Эту силу спорта, которая отражается в его индивидуальности, а также в его комплексности, лучше всего отражает поговорка старых Латинцев: *Urbi et orbi* (всем и каждому).

Но независимо от угла обзора, доминирует политический и экономический утилитаризм спорта. Это находит свое отражение как в нации и ее культуре, также в рамках универсальности спорта и глобальном уровне цивилизации. При рассмотрении феноменологии спорта и культуры, на индивидуальном уровне, исходной точкой является состояние и обстановка в Сербии, небольшой европейской стране, а на глобальном уровне от обстановки так называемой Западной цивилизации.

Ключевые слова: феноменология, нация, цивилизация
